

Thema 1 Handel overzee

Samenvatting

Handel in Amsterdam

In de zeventiende eeuw werd Nederland een rijk en belangrijk handelsland. Amsterdam was het centrum van de handel. Al vanaf 1600 trokken kooplieden uit de hele wereld naar deze stad. Amsterdam werd gebouwd bij een dam in de rivier de Amstel. Grote handelsschepen meerden aan op de dam. Vanaf daar werd de handelswaar in kleinere bootjes via de grachten verder vervoerd. Spullen uit de hele wereld werden opgeslagen in grote pakhuizen langs de grachten. Zo werd Amsterdam een stapelmarkt waar je handelswaar uit de hele wereld kon kopen. Amsterdam werd de rijkste stad ter wereld. De stad groeide, want iedereen wilde een graantje meepikken: scheepsbouwers, touwslagers, sjouwers, bakkers. Er werden er drie nieuwe grachten gegraven. Aan die grachten bouwen kooplieden de mooiste huizen. Die kun je nu nog zien, bijvoorbeeld aan de Herengracht. De handel met het Oostzeegebied vormde een belangrijke pijler in het handelsverkeer: Nederlandse kooplieden verkochten er hun boter, kaas, haring en zout. Ze kochten er graan, hout en soms kaviaar in. Deze producten leverden in Amsterdam weer geld op.

De VOC

De Spanjaarden en Portugezen hadden de route naar Azië ontdekt. Ze haalden kostbare handelswaar uit Oost-Indië. Dat wilden de Nederlanders ook wel. Nederlandse kooplieden kochten in Azië specerijen als peper en nootmuskaat, maar ook koffie, thee en tabak. De Spanjaarden en Portugezen waren hier niet blij mee. Nederlandse schepen werden daarom regelmatig aangevallen door Spaanse en Portugese schepen. Omdat veel kooplieden op eigen houtje naar Indië gingen en daar spullen haalden, was er vaak een overschot aan een bepaalde specerij, bijvoorbeeld kruidnagel. Daardoor zakte de prijs. Om concurrentie tegen te gaan werd daarom in 1602 de VOC opgericht. Alleen schepen van de VOC mochten handelen in Oost-Indië. Langs de routes van de VOC-schepen kwamen handelsposten. Het waren vaak versterkte forten van waaruit de handel met het binnenland plaatsvond. De VOC eigende zich op die manier delen van een land of gebied toe en dwong de bevolking vaak met geweld hun producten alleen aan de VOC te leveren. Omdat de VOC het alleenrecht had op de handel bleven de prijzen van hun waren hoog en werden de kooplieden uitzonderlijk rijk. Ze lieten deze rijkdom graag zien, ze bouwden prachtige herenhuisen, droegen de duurste kleding en lieten mooie schilderijen van zichzelf maken.

Werken voor de VOC

Het leven aan boord van een VOC-schip was zwaar. Zielverkopers probeerden met mooie praatjes jonge mannen te ronselen, vooral wezen of mannen die nergens anders werk vonden. Ze tekenen, vaak na veel drank, voor vijf jaar. Op de schepen voeren ongeveer 250 mensen mee; kapitein en officieren, matrozen, soldaten en bijvoorbeeld timmerlieden en zeilmakers. Daarmee was het schip overvol. Verder gingen mee: kanonnen en buskruit, handelswaar, voorraad voor onderweg en hout en staal voor de overzeese forten. De reis naar Oost-Indië duurde maanden en was vol gevaren. Voldoende eten was een probleem, er gingen wel kippen of biggen mee, maar de bemanning moest vooral leven op bonen, gedroogd vlees en scheepsbeschuit. Door de warmte en ratten was het eten snel niet meer goed. Door gebrek aan verse groenten en fruit kregen veel bemanningsleden scheurbuik. Veel mensen stierven aan boord aan deze ziekte. De regels op een schip waren streng. Straffen varieerden van een boete tot zweepslagen tot de dood. Op muiterij stond de strengste straf.

Begrippen

Amsterdam	Rond 1600 was Amsterdam de rijkste stad ter wereld. Alles draaide er om de handel.
pakhuis	Een speciaal huis om handelswaren in te bewaren. In Amsterdam stonden veel pakhuizen.
stapelmarkt	Plaats waar handelswaren werden verzameld, om ze later te verkopen. Amsterdam was een belangrijke stapelmarkt.
Oostzee	De Nederlandse kooplieden handelden met landen rond de Oostzee. Bijvoorbeeld met Zweden en Denemarken.
wereldhandel	Nederlandse kooplieden handelden met landen over de hele wereld.
VOC	Verenigde Oost-indische Compagnie. De VOC was een handelsvereniging. De VOC werd opgericht door rijke kooplieden in Amsterdam.
alleenrecht	Alleen de VOC mocht handelen in Oost-Indië. Voor andere Nederlandse kooplieden was dat verboden.
zielverkoper	Iemand van de VOC die op zoek ging naar nieuwe bemanning.
scheurbuik	Ziekte door te weinig groente en fruit. Veel scheepslieden stierven aan scheurbuik.
muitelij	Opstand van scheepslieden. Ze namen de leiding van het schip over en werden vaak piraten.

Thema 2 Slavernij

Samenvatting

Slavenhandel

In 1621 werd ook de WIC opgericht, voor de handel met West-Indië: de Antillen en gebieden in Midden- en Zuid-Amerika. De WIC handelde vooral in tabak en rietsuiker. Ook vielen schepen van de WIC Portugese en Spaanse schepen aan, met goud en zilver als buit. Maar de WIC werd vooral bekend door de slavenhandel, die leverde het meeste geld op. Het verzorgen van suiker- en tabaksplanten was heel veel werk. Daarom kocht de WIC slaven in Afrika. De Engelsen, Portugezen en Fransen handelden al in slaven. De WIC veroverde fort Elmina, voor de kust van Ghana, op de Portugezen en begon daar haar eigen slavenhandel. In totaal werden in een periode van 200 jaar 12 miljoen slaven uit Afrika weggevoerd. De WIC nam daarvan een half miljoen voor haar rekening. Afrikaanse slaven waren vaak nomaden die gevangen waren genomen door vijandige stammen. Die verkochten hen aan handelaren, bijvoorbeeld van de WIC. Zo kwamen ze na een lange, onzekere reis vanuit het binnenland terecht in Elmina. Een overvolle, benauwde gevangenis. De slaven wachtten er tot er genoeg slaven waren voor de overtocht naar Amerika. Tijdens de reis zaten de slaven geketend in een smalle ruimte. Ze kregen weinig te eten en te drinken en er braken besmettelijke ziektes uit. Een op de drie slaven stierf onderweg. De schepen voeren naar Curaçao, daar stond ook een fort van de WIC. Vanaf daar werden ze doorverkocht aan eigenaren van plantages in andere kolonies, zoals Suriname.

Op een plantage

In Suriname waren rond 1750 meer dan zeshonderd plantages waar veel suikerriet werd verbouwd. In totaal werkten daar 50.000 slaven. Het leven op de plantage was zwaar. Slaven bleven er tot hun dood wonen en werken. Veldslaven bewerkten het land en zorgden voor de suikerplanten. Zaaien en oogsten gebeurde met de hand. Fabrieksslaven verwerkten de suikerrietstengels tot suiker. In de fabriek was het heet en gevaarlijk. Huis-slaven werkten als kok, bediende of kind-meisje in en om het huis van de planter. De planter was de eigenaar van de plantage en de slaven. Slaven werden gebrandmerkt en moesten de planter gehoorzamen, daar zorgden de opzichters voor. Lijfstraffen zoals zweepslagen kwamen vaak voor op plantages. Slavenhandel werd lange tijd heel gewoon gevonden in Europa. Maar langzaam drong in Europa het idee door dat slavenhandel en slavernij onmenselijk waren. Het boek *De negerhut van oom Tom* speelde hierbij een belangrijke rol. In de kolonies zelf trokken de planters en kooplieden zich er niets van aan.

Opstand van de slaven

Niet op alle plantages ging het er wreed aan toe. Veel planters zorgden goed voor hun slaven. Maar op sommige plantages was het leven zo vreselijk dat slaven probeerden te ontsnappen. Als ze gevonden werden, kregen ze de doodstraf. Ontsnapte slaven verstopten zich in het oerwoud en probeerden daar te overleven. Groepjes ontsnapte slaven stichtten dorpjes in de oerwouden van Suriname. Zij werden Marrons genoemd. Marrons vielen plantages aan op zoek naar wapens en voedsel en om meer slaven te bevrijden. Steeds meer slaven kwamen in opstand. En plantages waren ook al lang niet meer zo winstgevend als vroeger. Vanaf 1800 kwam de antislavernijbeweging in Europa op. Een Engelse rechter vond dat een ontsnapte slaaf niet terug hoefde naar de plantage. In 1863 werd de slavernij afgeschaft in de Nederlandse kolonies. De dag van de afschaffing is nog steeds een feestdag in Suriname: op 1 juli vieren zij het Keti Koti feest. Ook in Nederland wordt de slavernij herdacht. In Amsterdam is een monument dat herinnert aan de ellende van het slavernijverleden.

Begrippen

WIC	De West-Indische Compagnie. Een vereniging van kooplieden die handel dreven in Afrika en Amerika.
slaven	Mensen die het eigendom zijn van andere mensen. Slaven werden gekocht en verkocht. Je was slaaf tot aan je dood.
Curaçao	Een kolonie van Nederland. Curaçao is een eiland voor de kust van Amerika. Op Curaçao verzamelde en verkocht de WIC slaven.
Suriname	Een kolonie van Nederland in Zuid-Amerika. In Suriname verbouwden slaven vooral suikerriet en tabak.
kolonie	Een gebied overzee dat was veroverd door een Europees land.
plantage	Boerenbedrijf in een kolonie. Een planter was de baas. Slaven verbouwden er bijvoorbeeld suikerriet, tabak, katoen of koffie.
lijfstraf	Een lichamelijke straf. Bijvoorbeeld zweepslagen.
Marrons	Een groep ontsnapte slaven in Suriname. Marrons leefden in het oerwoud.
antislavernijbeweging	Een groep mensen die protesteerde tegen de slavernij. Ze vonden dat iedereen gelijk was.
Keti Koti	1 juli: Surinamers en Nederlanders vieren op deze feestdag de afschaffing van de slavernij.

Thema 3 Industrie in Nederland

Samenvatting

Stoom in het koninkrijk

Nadat de Fransen in 1815 verslagen waren, werd Willem I de nieuwe koning van Nederland, België en Luxemburg. Hij wilde het verarmde gebied weer welvarend maken. Nederland moest industrialiseren, net als Engeland. In Engeland was de stoommachine uitgevonden, die grote machines kon aandrijven door middel van stoomkracht. Stoomkracht kon energiebronnen als wind en waterkracht vervangen. Stoommachines stonden in grote fabriekshallen, waar producten niet meer met de hand, maar met machines werden gemaakt. Om grondstoffen en eindproducten te kunnen vervoeren liet Willem I wegen, kanalen en spoorlijnen aanleggen. De kanalen liepen van het zuiden naar het noorden. In 1839 reed ook de eerste stoomtrein in Nederland. De nieuwe industrie veranderde het leven in Nederland: het landschap veranderde en ook de manier waarop mensen werkten en woonden. Het zuiden was ontevreden over koning Willem I, mensen vonden dat het noorden werd voorgetrokken. Het Koninkrijk der Nederlanden viel uit elkaar en België werd een zelfstandig land.

Overal fabrieken

In Nederland woonden veel boeren. In de wintermaanden verdienden ze wat bij door thuis bijvoorbeeld garen te spinnen of stoffen te weven. Dat noem je huisnijverheid. Handelaren kochten de spullen van de boeren op en verkochten ze weer door voor veel geld. Textiel werd vooral gemaakt door boeren in Twente, vandaar dat daar ook de eerste textiel fabrieken kwamen. Boeren werden arbeiders. Ze trokken van het platteland naar de stad en gingen in die fabrieken werken. Ze gingen in kleine huisjes in de steden bij de fabrieken wonen. Ze werkten elke dag, soms wel 16 uur. Er kwamen meer fabrieken: metaalfabrieken in het westen en steenkoolindustrie in het zuiden. In Noord-Brabant werden schoenen en meubels gemaakt. Door de nieuwe industrie werd Nederland rijker, maar dat gold alleen voor fabrikeigenaren en handelaren. Het leven van de arbeiders was zwaar en ongezond. Veel grondstoffen voor de nieuwe industrie kwamen uit de kolonies, bijvoorbeeld katoen en stroop uit Suriname, stroop uit Curaçao en rubber uit Oost-Indië.

Kinderarbeid

De fabrieken stonden nooit stil en de werkdagen waren lang. Mensen werkten zes dagen per week en ook 's nachts. In de nieuwe fabrieken werkten ook kinderen en oude mensen. Kinderarbeid was heel gewoon, ouders hadden het loon van de kinderen nodig om te kunnen leven. Kinderen deden zwaar werk bij gevaarlijke machines. Er gebeurden vele ongelukken met machines en mensen werden ziek van het werken met gevaarlijke stoffen. In 1874 kwam het Kinderwetje van kamerlid Samuel van Houten. Het was voortaan verboden om kinderen onder de twaalf jaar in fabrieken te laten werken. Maar de wet werd niet gecontroleerd en voor kinderen die op het land werkten, gold de wet niet. Er kwam een commissie die onderzoek deed naar de wantoestanden in de fabrieken. De conclusies waren schokkend. Daarom kwam er een nieuwe wet die werken voor kinderen onder de twaalf jaar helemaal verbood. De regering legde nu ook boetes op aan fabrikseigenaren die zich hier niet aan hielden. De leerplichtwet in 1900 zorgde er definitief voor dat kinderen onder de twaalf jaar wegbleven uit de fabrieken.

Begrippen

Willem I	Koning van het Koninkrijk der Nederlanden. Hij liet kanalen graven en wegen aanleggen. En hij zorgde voor industrie in het koninkrijk.
stoommachine	Een machine die via stoom andere apparaten kan laten werken. Door de stoommachine konden meer spullen gemaakt worden. En sneller.
fabriek	Een ruimte waar mensen werkten met machines.
kanaal	Een door mensen gegraven waterweg. Kanalen zijn altijd zo recht mogelijk. Dan kunnen schepen sneller varen.
huisnijverheid	Werk dat thuis met de handen werd gedaan. Bijvoorbeeld het spinnen van wol tot draad.
industrie	Alle fabrieken bij elkaar. De schoenindustrie zijn alle fabrieken waar schoenen worden gemaakt.
grondstof	Een stof die je nodig hebt om iets anders van te maken. Om lakens te maken heb je bijvoorbeeld katoen nodig. Katoen is een grondstof.
kinderarbeid	Werk dat door kinderen wordt gedaan.
kinderwetje van Van Houten	Wet die kinderen onder de twaalf jaar verbood om in fabrieken te werken. De wet was bedacht door kamerlid Van Houten.
leerplichtwet	Wet waarin stond dat alle kinderen tussen zeven en twaalf jaar naar school moesten.

Thema 4 De Tweede Wereldoorlog

Samenvatting

Onrust in Duitsland

In 1918 was na vier jaar de Eerste Wereldoorlog voorbij. Duitsland, die de oorlog begonnen was, moest enorme herstelbetalingen doen. Duitsland raakte in een diepe crisis. De mensen in Duitsland waren woedend op de regering die het verdrag had getekend en de oorzaak was van de problemen. Adolf Hitler speelde op deze gevoelens in. Hij beloofde van Duitsland weer een trots en sterk land te maken en een einde te maken aan de armoede. De NSDAP werd de grootste partij van Duitsland. De leden van de NSDAP noemden zich nazi's. Al snel werden andere politieke partijen verboden. Hitler trok alle macht naar zich toe. Hitler vond het Duitse volk het beste volk op aarde. Joden waren in zijn ogen minderwaardig en ook de oorzaak van de ellende in Duitsland. Toen de nazi's aan de macht kwamen, werden er discriminerende wetten ingevoerd. Anne Frank was een Joods meisje uit Frankfurt am Main. Toen duidelijk werd wat de wetten betekenden voor Joden, besloot de vader van Anne met zijn gezin te vluchten naar Amsterdam.

Oorlog!

Hitler wilde van Duitsland weer een groot, machtig rijk maken. Hij versterkte het leger en bouwde de wapenindustrie weer op. In 1939 viel het Duitse leger Polen binnen. Engeland en Frankrijk verklaarden Duitsland de oorlog. Nederland wilde net als in de Eerste Wereldoorlog neutraal blijven. Maar in mei 1940 werd ook Nederland aangevallen. Het leger bood nog weerstand, maar de Duitsers waren sterker. Na het bombardement op Rotterdam gaf Nederland zich over. In het begin dachten de Nederlanders dat het nog wel mee zou vallen met de bezetting. Maar al snel kon je niet meer zeggen of schrijven wat je wilde, en pikten de Duitsers alles in wat bruikbaar was. De leden van de NSB werkten met de nazi's samen. Een kleine groep mensen verzette zich tegen de nazi's. Maar de meesten deden niets, ze probeerden er het beste van te maken. Ook hier kwamen wetten tegen Joden. Mensen uit het verzet hielpen Joden om onder te duiken. De meeste Joden die in Nederland woonden, werden opgepakt door de Duitsers.

Het achterhuis

Ook voor Anne Frank en haar familie werd het te gevaarlijk. Ze besloten onder te duiken in een ruimte achter het bedrijf van vader Otto Frank. Anne Frank was toen 13 jaar. De familie Frank deelde het onderduikadres met nog vier andere Joden. Samen leven in zo'n kleine ruimte, bang zijn en nooit naar buiten mogen was heel moeilijk. Anne vond troost in het schrijven in haar dagboek. Ze wilde later schrijfster worden. Op 4 augustus 1944 werd het onderduikadres verraden. Alle onderduikers werden opgepakt en naar een concentratiekamp afgevoerd. Alleen vader Otto overleefde de oorlog. Miep Gies, die de onderduikers altijd had geholpen, gaf Otto de dagboeken van Anne, die ze had gevonden in het achterhuis. Otto Frank besloot het dagboek te publiceren. Het werd wereldberoemd.

Begrippen

crisis	Tijd waarin het erg slecht gaat. Na de Eerste Wereldoorlog raakte Duitsland in een crisis.
Adolf Hitler	Leider van de nazi-partij. Hij probeerde de mensen nog bozer te maken na de Eerste Wereldoorlog. Hij wilde van Duitsland weer een machtig land maken. Hij wilde de Joden uit Duitsland weg hebben.
nazi's	Leden van de partij van Hitler. De nazi's kregen de macht in Duitsland. Andere partijen werden verboden.
Joden	Volk waarvan de mensen in heel Europa woonden. Joden kregen van Hitler de schuld van alles wat mis ging in Duitsland.
Anne Frank	Joods meisje dat tijdens de Tweede Wereldoorlog met haar familie onderdook in het achterhuis. Het achterhuis werd ontdekt en Anne stierf in een concentratiekamp. Annes dagboek werd wereldberoemd.
Tweede Wereldoorlog	Oorlog in de wereld van 1939 tot 1945.
bezetting	Tijd dat de Duitsers de baas waren in Nederland. De bezetting duurde van 1940 tot 1945.
verzet	Groep mensen in Nederland die alles deed om de Duitsers dwars te zitten. Lid zijn van het verzet was heel gevaarlijk.
onderduiken	Je verstoppen voor de Duitsers.
achterhuis	De schuilplaats in Otto Franks bedrijf waar Anne Frank en haar familie waren ondergedoken.
concentratiekamp	Kamp waarin Joden en tegenstanders van Hitler werden opgesloten. De meeste mensen overleefden het concentratiekamp niet.

Thema 5 Welvaart in Nederland

Samenvatting

Van arm naar rijk

In 1945 werd Nederland bevrijd. De oorlog was voorbij, maar de ellende nog niet. Huizen, wegen en fabrieken waren verwoest. In de winkels was nog niks te krijgen. Er moest hard gewerkt worden aan de wederopbouw. Belangrijk was vooral om de haven van Rotterdam weer te herstellen. Er werden ook snel veel goedkope huizen gebouwd.

De regering vroeg aan iedereen in het land om een steentje bij te dragen. De mensen werkten hard, maar kregen weinig loon. Dat was nodig om de economie op gang te helpen. Gezinnen moesten zuinig doen, het leven was sober. Moeders zorgden thuis voor de kinderen. Vaders werkten zes dagen per week en verdienden het geld. Om twaalf uur kwamen ze thuis om te eten. Kinderen moesten gehoorzamen, thuis en op school. Na schooltijd moesten ze thuis meehelpen. 's Avonds luisterde het hele gezin naar vrolijke programma's op de radio. Willem Drees was minister-president. Hij werd Vadertje Drees genoemd, omdat hij door middel van sociale wetten als de AOW en de werkloosheidswet zorgde voor de ouderen en armen in het land.

De televisie

Rond 1960 kregen de mensen in Nederland meer geld. Dankzij de vondst van de gasbel ging het economisch met Nederland beter. Mensen kregen meer geld voor luxe dingen. Zoals apparaten die het zware werk in huis voor moeders makkelijker maakten: de wasmachine, stofzuiger en de koelkast. Maar ook voor een televisie. Op 2 oktober 1951 was de eerste televisie-uitzending in Nederland. Rond 1960 hadden al 1 miljoen mensen in Nederland een televisie. De televisie veranderde het leven thuis, maar ook de samenleving. In huizen kwamen bankstellen om samen televisie te kijken en op het werk praatten mensen over wat ze gezien hadden. Door de televisie maakten mensen kennis met de rest van de wereld, ze hoorden andere meningen. Er waren ongeveer twintig uur per week programma's op televisie. Het zette mensen aan het denken. Mensen kregen ook meer vrije tijd: door de nieuwe apparaten was moeder minder tijd kwijt aan het huishouden en vaders werkten niet meer op zaterdag. Mensen spaarden minder, maar kochten een auto en maakten uitstapjes of gingen op vakantie.

Jong en de baas

In 1960 waren er jongeren die de oorlog niet hadden meegemaakt, zoals hun ouders. Ze zagen hoe hard hun ouders werkten, in hun vrije tijd naar de kerk gingen en allerlei ongeschreven regels gehoorzaamden. Maar deze jongeren wilden een ander leven. Nozems waren jongeren die na school of werktijd wat rondhingen en op brommers reden. Ze hadden lang haar en droegen andere kleding om er vooral niet zo uit te zien als hun burgerlijke, brave ouders. Een andere groep jongeren waren de provo's. Ze wilden door middel van ludieke acties volwassenen uitdagen en aan het denken zetten over thema's als milieuvervuiling. Vanaf 1970 kwam de hippiebeweging op. Hippies wilden vooral vrijheid, vrede en liefde. Muziek was voor hen heel belangrijk. In de jaren zestig en zeventig maakten jongeren andere keuzes dan hun ouders, ze maakten hun eigen regels. Meisjes werden niet meteen moeder, maar gingen studeren in een andere stad. Stellen gingen samenwonen in plaats van trouwen. Vrouwen gingen werken en de taken in huis werden verdeeld.

Begrippen

wederopbouw	De tijd na de Tweede Wereldoorlog. Nederland moest opnieuw worden opgebouwd.
sober	Zuinig. Na de oorlog leefden de mensen nog lang heel sober, zonder luxe.
Willem Drees	Minister-president van net na de Tweede Wereldoorlog. Hij wilde dat iedereen zuinig leefde. Hij bedacht de AOW en de werkloosheidswet.
AOW	Algemene Ouderdomswet. Deze wet zorgt ervoor dat als je te oud bent om te werken, je toch geld krijgt van de regering.
werkloosheidswet	Deze wet zorgt ervoor dat je geld krijgt van de regering als je geen baan kunt vinden.
luxe	Dingen die je niet nodig hebt, maar die wel leuk of fijn zijn.
vrije tijd	De tijd dat je niet hoeft te werken of naar school hoeft te gaan.
nozem	Een groep jongeren in de jaren zestig die veel op straat rondhing. Nozems reden meestal op een brommer.
provo	Een groep jongeren in de jaren zestig die mensen aan het denken wilde zetten. Ze bedachten wilde en grappige acties. Vooral in Amsterdam.
hippie	Een groep jongeren in de jaren zeventig die wilde dat iedereen in vrede, liefde en vrijheid leefde.